

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**Az iskolaválasztás döntésmechanizmusai.
*Székesfehérvári középiskolások szektorközi metszetben***

Tódor Imre

Témavezető: Prof. Dr. Pusztai Gabriella

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2019

Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Az iskolaválasztás az oktatás- és nevelésszociológia régóta visszanyúló hagyománnyal bíró kutatási területe (vö. Maaz et al. 2006). Mindenekelőtt az ahhoz társítható társadalmi szelekciós mechanizmusok elemzése került intenzíven a társadalomkutatók fókuszába. A neveléstudományi kutatások körében is számtalan részterület elemzi a döntési szituációkat, kiváltképp, amelyek az oktatási rendszer keresztmetszeti elágazást kínáló szelekciós pontjain helyezkednek el. Mindezek közül a tanuló és/vagy a szülő iskolaválasztásának tematizálása kiemelt jelentőséggel bír, amely meghatározza az egyén további életét.

A nemzetközi szakirodalom olvasata alapján (Becker 2000; 2010; Harazd 2007; Kristen 2005; Mayer – Koinzer 2014; Suter 2013 stb.) az iskolaválasztást egyrészt az iskolai minőség ellenőrzésének (társadalmi közérdek), másrészt az individuális szabadságjogok érvényesítésének (családi-individuális érdek) az eszközöként deklarálják.

Mindazonáltal a fentebb nevesített nemzetközi szakirodalom és az empirikus kutatások kritikus felhangjai szerint a társadalmi egyenlőtlenséget és a társadalmi szegregációt az iskolaválasztás sem társadalmi közérdekű sem családi-individuális érdekű eszközének nem sikerült csökkentenie. Sőt, elmélyíti és megerősíti azokat a tendenciákat, holott egy demokratikus társadalmi berendezkedésben az iskola, mint társadalmi intézmény, szerepe a társadalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítésében kellene realizálnia. Értekezésünk oktatásszociológiai részét a jelen téma felvillantásával kezdjük, ahol az iskolaválasztás az oktatási méltányosság, az esélyegyenlőség és a meritokratikus princípium – egymásba fonódó, ugyanakkor egymástól eltérő – fogalmi apparátusát hivatott kritikus szemléletmóddal elemezni.

Értekezésünkben arra a szubsztantív jellegű kérdésre keressük a választ, hogy a tanulók milyen ismérvek mentén hozzák meg az egyik, avagy a másik iskolatípus melletti döntést? Melyek azok a determináns ismérvek, amelyek a döntési procedúrában kritériumként szolgálnak? A többszemponú kérdés többlépcsős kutatási célt fogalmaz meg. A tanuló korábbi iskolai teljesítményei mennyiben befolyásolják az adott iskolatípus megválasztását? Csak a teljesítmény alapú választás a perdöntő, amelynek a nemzetközi szakirodalom oly nagy figyelmet szentel a racionális döntések elméletének vizsgálata tükrében (vö. korlátozott racionitás); vagy a szabad döntés elve (is) érvényesül, amely lehetővé teszi a különböző alternatívák közti szabad (és méltányosságon alapuló?) iskolaválasztás lehetőségét? Az iskola-felhasználók (tanulók, valamint a szülők) iskolaválasztásánál szerepet játszik-e a felekezeti iskolák által képviselt norma, érték és vallásosság? Beszélhetünk-e

szektorspecifikus döntési motivációkról? Mi képezi a felekezeti és a nem felekezeti iskolaválasztók döntési mechanizmusainak a differentia specifica-ját?

A kisebbségi és a felekezeti oktatással foglalkozó kutatások optikája, kérdésfelvetései, kutatómódszertana egyre finomodik, s a kutatások eredményei egyre pontosabb megállapítások megfogalmazásához segítik hozzá az oktatáspolitikai döntéshozókat. Mindezek ellenére a legnagyobb magyar és egyben felekezeti középiskolás tanulói bázist tömörítő székelyföldi régióban (kiváltképp Hargita és Kovásza megyékben) eddig még nem született empirikus jellegű kutatás, szemben a partiumi térséggel, ahol mind Pusztai (2004b; 2009), mind Frigy (2014) jelentős tudományos érdeklődést kiváltó felekezeti oktatáskutatást hajtott végre. Ebből adódóan kutatásunk szükségszerű és hiánypótló is egyben, amelyet a tömbmagyar megyék, etnikailag semleges, sajátos konceptuális keretei közt kívánunk elemezni.

Mindezek alapján úgy véljük, hogy egyrészt a kisebbségi és másrészt a felekezeti oktatásügy vizsgálata több szempontból is lényeges és egyben érdekes területe a romániai magyar kisebbségi oktatáskutatásnak. Pusztai (2015) szerint a felekezeti oktatáskutatás két legizgalmasabb és legaktuálisabb kutatási kérdéskörének egyrészt az *oktatásjogi és oktatáspolitikai*, másrészt az *oktatás eredményessége és hatékonysága* számít. Előbbi terület vizsgálandó problémáját a nemzeti, etnikai és vallási közösségekhez tartozó iskola-felhasználók kultúraazonos oktatáshoz való hozzáféréseinek érvényesülése, a kormányzat nem állami működtetésű intézményekkel kapcsolatos szektorsemleges viszonyulásának biztosítása képezi (Glenn – De Groof 2012). Értekezésünk iskolaválasztást befolyásoló tényezőinek makroszintű elemzése épp a nevesített – oktatásjogi és oktatáspolitikai – területre fókuszálva járja körül a fennálló problematikát. Utóbbi kutatási terület célja az iskolafenntartó szektorok intézményei és diákjai közötti teljesítménykülönbség feltárása. Disszertációnk empirikus részének egy külön fejezete a tanulók beiskolázási (bementi) teljesítményét az iskolaválasztás perspektívájában taglalja. Keresztmetszeti kutatásról lévén szó, nem áll módunkban a kimeneti teljesítményekkel való összehasonlítására, így csak a beiskolázás utáni teljesítményt tudjuk mérni, tesszük azt az eredményesség két típusú dimenziójának – objektív és szubjektív – analízise mentén. Disszertációnk tehát az oktatásjogi és oktatáspolitikai megközelítés, valamint az oktatás eredményessége és hatékonyságának keresztmetszetébe kívánja a tanulók iskolaválasztásának elemzését helyezni és teszi mindezt a racionális döntések elmélete, valamint az értékváltozás elméleteinek diskurzusa kapcsán.

Értekezésünk iskolaválasztást taglaló teoretikus részének struktúráját három pillér köré konstruáltuk (első és második fejezetek), amelynek talapzatát (lábazat) a szabad iskolaválasztás *három érvcsoportján* (versengés-, szabadság- és méltányosság érvek) alapuló

három modelljének (közgazdasági/ kvázi-piaci, politikafilozófiai, nevelés-szociológiai) elemzése képezi. Törzsét a döntési modellezést megalapozó *két elmélet* (közgazdasági/ kvázi-piaci modell: racionális döntések elmélete; nevelésszociológiai modell: értékváltozás elmélete), majd fejezeteként (fej/fő) az iskolaválasztást befolyásoló *három tényezőjének* (makro- mezo- és mikro tényezők) taglalása képezi.

A *makroszintű* tényezőket a harmadik – oktatástörténeti és oktatáspolitikai – fejezetünk mutatja be. Lényeges kérdés a szektorközi iskolaválasztás tárgyalása kapcsán, ugyanis az állami (nem felekezeti) elméleti iskolák, amelyek a kommunizmus idején is működtek, és amelyek elemzésünk tanintézményei, fő funkciója a tanulók felsőfokú továbbtanulásra való előkészítése, amely merőben alkalmazza a szelektivitás princípiumát (legjobbak, rátermettebbek, tehetségesek); míg a felekezeti iskolák fő funkcióját, küldetését a közösség kultúrájának (ismeret, minta, érték, norma) átörökítésében definiálja. Előbbi tehát inkább a kontinentális rendszerhez hasonlóan működő klasszikus középiskolák (líceumok), míg utóbbi inkább az atlanti modell intézményeire emlékeztető, a helyi/lokális közösségek hálózata mentén szerveződő iskolamodellre vetíti elénk.

A *mikroszintű* tényezőket értekezésünk empirikus – ötödik fejezet – részében elemeztük, amelyet a fejezet (oszlopfő) öt része mentén hajtjuk végre. 1) A *kik* kérdés megválaszolására a tanulók családi (szocio-demográfiai) háttérét vizsgáljuk meg. 2) A *miért* kérdés a tanulók iskolaválasztási determináns ismérveit elemzi a döntési kritériumok, a döntési folyamat (procedurális racionalitás) és a döntés értékelése (szubsztantív racionalitás) részek mentén. 3) A *hogyan* („ahonnan”) kérdés megválaszolását a döntési folyamat során kapott eredmények indikálták: egyrészt a döntés szülőkkel történő konszenzusos/ disszenzusos meghozatala, másrészt a kortárscsoportok intenzív/ enyhe hatásának elemzése mentén. A döntési kritériumok eredményei két további kérdés vizsgálatát irányozták elő. Egyrészt 4) a *mivel magyarázható* kérdés az értékalapú döntés vizsgálatát az értékracionális dimenziójának elemzése mentén; másrészt 5) a *milyen eredménnyel* kérdés a tanulók iskolai eredményességmutatóit vizsgálja. A nevesített tényezőket egyrészt külön-külön másrészt az egymásra történő hatását, valamint kapcsolatának mértékét és erősségét értekezésünk empirikus részének utolsó (6), útmodell elemzése mentén végrehajtott, záróakkordjaként vizsgáljuk.

Az iskolaválasztási modellek elemzése kapcsán felvetett kérdésünk úgy szólt: a szabad iskolaválasztás az esélyegyenlőséget mozdítja-e elő, vagy még inkább növeli a már fennálló egyenlőtlenséget? Vajon képes-e a közgazdasági/ kvázi-piaci modell – mely a klasszikus liberális oktatásgazdasági koncepció szerint a lehetséges megoldás az egyenlőtlenség redukálására – az oktatási méltányosság megvalósítására? Arra a következtetésre jutunk, hogy

van ugyan inflexió a szabad iskolaválasztási koncepciók között, azonban éppen az erről kibontakozó vita nagy teret enged a véleménykülönbségeknek. Ebből adódóan értekezésünk az iskolaválasztást nemcsak a racionális cselekvések ügyeként tekinti (vö. RCT és SEU elméletek: Erikson – Jonsson 1996; Breen – Goldthorpe 1997; Esser 1999; Becker 2000 stb.), hanem annak elemzésébe az értékalapú dimenzióját is bevonja (Klages 1984; 1992; 2001a; 2001b; Klages – Gensicke 2006 stb.), ugyanis az a soktagú mátrix másik esszenciális vonulati lehetősége, amely biztosíthatja a módszertanilag megalapozott és szélesebb spektrumú analízist. Így értekezésünk eltér a korábbi kutatásoktól, hiszen a két dimenzió együttes vizsgálatának metszetébe kívánja helyezni a diskurzust. Ebben az analízisben az eltérő teoretikus megközelítésmódok összevetésével igyekszünk az iskolaválasztás tulajdonképpeni konceptuális keretét körvonalazni.

A tanulók iskolaválasztási mechanizmusainak feltárása mellett különböző *eredményesség-koncepciók* bevonása is szükségszerűvé vált, ugyanis a korábban végzett kutatásaink során (Tódor 2018b) azt találtuk, hogy a tanuló hozott (input) eredményessége szoros összefüggésben áll az iskolaválasztással és az iskolaválasztás szoros összefüggésben áll a tanuló családi háttér jellemzőivel. Nem kevésbé fontos az a teoretikus álláspont sem, amely az analízis középpontjába a korlátozott racionalitást helyezi. Ebből adódóan a továbbiakban mindezek együtthatóinak együttes korrelációjának elemzését is érdemesnek tartjuk, ahol az objektív (kvantitatív) eredményesség mutatói mellett a szubjektív (kvalitatív) eredményességi mutatók bevonásával még inkább árnyalhatjuk a képet. Itt tulajdonképpen a fentiekben tárgyalt két nagy elmélet elemeinek reflexióit vittük tovább a tanulói eredményesség tárgyalása kapcsán, ugyanis a szubjektív (kvalitatív) eredményesség mérése által a tanulók értékrendjét, az iskolai élet során elsajátított norma, érték és attitűd elemeit, míg az objektív eredményesség mérése nyomán a kognitív képességeket analizáltuk.

Az alkalmazott módszerek vázolósa

Kutatásunk célcsoportját a székelyföldi felekezeti és a hozzá illesztett nem felekezeti 9. és 11. osztályos tanulói (ISCED 2-3) képezik. Azért végeztük a felmérést e két évfolyamon, mert ők reprezentálják a középiskola alsó és felső szakaszába való belépőket. Romániában a tanulók 8. osztály után kezdik meg középiskolai tanulmányaikat, amelynek alsó közép szintjét a kötelező szakasz (9-10. osztályok), majd a felső középfokát a nem kötelező szakasz (11-12. osztályok) képezi. Másrészt a kilencedikes diákok kikérdezése egy évvel korábban (8. osztály folyamán) már megtörtént az akkori aspirációik tekintetében, ugyanakkor az akkori döntés

mechanizmusa még elevenen él bennük, így a belépők motivációit, igényeit és elvárásait egyaránt tudjuk mérni.

Kutatásunkat Székelyföldön végeztük el, ugyanis ez a régió a tömbmagyar megyéket tömöríti magába, mind a partiumi, mind a szórvány régióktól eltérően egy jól elkülönülő területi-társadalmi egységet alkot. E régióban az iskolaválasztás etnikailag semleges környezetben zajlik. Többlépcsős, csoportos mintavételt alkalmaztunk.

Az első lépcsőben a három székelyföldi megyében (Hargita, Kovászna és Maros) fellelhető magyar történelmi egyházak védnöksége alatt működő felekezeti iskolák mind bekerültek a mintavételi keretbe, s ehhez nem felekezeti iskolapárokat illesztettünk. A nem felekezeti iskolák kiválasztását és annak a felekezetihez történő hozzáillesztését úgy végeztük el, hogy a székhely településtípusa és tanuló társadalmuk társadalmi helyzetére vonatkozó mutatók hasonlóak legyenek (vö. Pusztai 2009). Az előzetes tereptapasztalat mellett mindehhez jó alapot szolgáltat az iskolai bemeneti és kimeneti tanulmányi eredmények, teljesítmények alapján felállított hivatalos országos szintű „rangsorolás”. Így összesen 14 iskola került kiválasztásra: hét felekezeti (két római katolikus, négy református és egy unitárius iskola) és hét nem felekezeti.

A mintavétel második lépcsőjében az iskolákon belül a tanulók kiválasztását hajtottuk végre. A 9. és a 11. osztályos évfolyamok tanulói körében teljes körű kérdőíves lekérdezést végeztünk. Az alapsokaság 2.157 fő, a válaszadók száma pedig 1.927 fő volt, így a célcsoport 89,33%-át sikerült elérnünk. A lekérdezésre 2018. április 16. – 2018. május 23. között került sor papír alapú kérdőív formájában. A SIC-CSC 2018 című adatbázisunkat az SPSS 22.0 statisztikai programcsomag segítségével rögzítettük és dolgoztuk fel. A 46 zárt és nyitott kérdéseket egyaránt tartalmazó kérdőív kérdéskörei hét főcsoportba sorolhatók.

Az első kérdésblokkba az iskola karakterisztikumára, míg a másodikba a tanulók demográfiai jellemzőire vonatkozó kérdések kerültek, ahol a tanuló nemére, lakóhelyére, családszerkezetére stb. kérdezzük rá, amelyek a kvantitatív elemzésünk során magyarázó változóként szolgálnak. A harmadik kérdéscsoportba a tanulók családjának társadalmi státuszát vizsgáló kérdések a tanulók származási gazdasági, kulturális, társadalmi miliójére kérdeznak rá. A negyedik, centrális, kérdéskör a tanulók iskolaválasztási motívumait (információszerzés; döntési kritériumok, indokok nevesítése; elvárások és azok teljesülése stb.) vizsgálja. A kérdőívben olyan további „rejtőzködő erőforrások” vizsgálatára vonatkozó kérdéscsoportok következnek, mint a kortárskapcsolatok, értékrendszerek és vallásosság. Kérdőívünk hetedik kérdésblokkja a *milyen eredményességgel* kérdés megválaszolására a tanulók bemeneti és aktuális iskolai objektív (kvantitatív) és a szubjektív (kvalitatív) eredményességet mérő kérdéseket sorakoztat fel.

Értekezésünk teoretikus részében megfogalmazott tézisek alapján hat hipotézist állítottunk fel: szocio-ökonómiai státus hipotézis, döntési hipotézis (döntési kritérium- és döntési folyamat hipotézisek), döntési konszenzus (szülő – gyermek) hipotézis, kortárs csoport (osztálytársak, barátok) orientációját követő hipotézis, érték-hipotézis (értékorientáció- és nevelési érték hipotézisek), eredményesség-hipotézis (korábbi- és aktuális iskolai teljesítmény hipotézisek). A hat hipotézis közt feltételezett korrelációt egyetlen elméleti modellbe sűrítve ábrázoltuk. A szakirodalmi elemzésnél azt találtuk, hogy a tanulók iskolaválasztási mechanizmusai nemcsak külön-külön, párhuzamosan fejtik ki hatásukat, hanem a döntésre gyakorolt hatásuk kölcsönös viszonyt is feltételez.

A felállított elméleti modell értelmében azt feltételezzük, hogy a tanulók iskolaválasztási döntésére a legintenzívebb hatását a tanuló családi háttere (szocio-ökonómiai státus) fejt ki. A családi háttér nemcsak közvetlen módon, hanem közvetetten is hatással van a többi négy magyarázó változóra. Azt feltételezzük, hogy a nevelési percepciók, a tanulók által képviselt értékrendek változó a döntésre gyakorolt közvetlen hatása mellett közvetett módon a tanuló iskolai eredményességére is kihatással van, valamint a szülővel kialakított konszenzusos döntésében is.

Továbbá azt feltételezzük, hogy a kortárs csoportok iskolaválasztásra gyakorolt közvetlen hatása mellett közvetett úton a tanuló (korábbi és aktuális) iskolai teljesítményére is kihatással van. A megkonstruált elméleti modell kiindulópontként hivatott szolgálni kutatásunk empirikus részének elemzésénél, valamint a felállított hipotéziseink tesztelésénél, amelyet az útmodell elemzés (egymásra épülő regressziós modellek sorozata) segítségével hajtottunk végre.

Az eredmények tézisszerű felsorolása

A szektorközi kutatás igénye a XX. század közepén került előtérbe, aminek magyarázata elsősorban közgazdasági (befektetés-megtérülési ráta) és oktatáspolitikai okokra vezethető vissza. Értekezésünk közgazdasági/ kvázi-piaci modelljéről, valamint azt megalapozó racionális döntések elméletéről szóló fejezetei ebbe az argumentációs mezőbe illeszkednek. Az egyes szektorok közötti különbségeket vizsgáló elméletek a század végén számos esetben újraértelmezték a nagy adatbázisokhoz tartozó eredményeket és esetenként új elméleti keretbe illesztették be. Ebből adódóan véltük lényegesnek kutatásunk keretét az értékalapú (értékracionális) döntés elméleti kontextusába is ágyazni.

Kutatásunk gyakorlati relevanciája az iskolák (felekezeti és nem felekezeti) megválasztása körüli verseny mértékének előrejelzésében, azaz a tanulók tudatos tanulási

pálya tervezésének motiválásában realizálódik. Értekezésünk egyik újdonsága az, hogy a székelvöldi közoktatási (felekezeti és nem felekezeti) intézmények tanulóinak iskolaválasztását, túllépve a társadalmi struktúrában gyökerező kényszerek kizárólagos hatására épülő magyar szakirodalmi diskurzus domináns szemléletmódján, cselekvésselméleti megközelítésben kísérli meg értelmezni, közelebből a racionális döntés elmélete, azon belül is a várható szubjektív hasznosság modellje, annak korábbi morálfilozófiai és kortárs német interpretációi felől. A kutatás legfontosabb elméleti újdonsága és érdeme az iskolaválasztás stratifikációs paradigmáján túllépő értékválasztási modell, mint értelmezési keret alkalmazása. A kutatás további érdeme az, hogy az egyénileg elvégzett adatfelvétel alapján készített adatbázis primer elemzése, első átfogó székelvöldi szektorközi összehasonlítás eredményeit mutatja be.

Az elméleti és az empirikus modellek egyaránt arra engednek következtetni, hogy nem létezik egy tisztán célracionális, vagy értékracionális, egy konszenzus-, vagy teljesítményorientált döntési modell alapján kirajzolódó általános iskolaválasztási mechanizmus, hanem egymásba fonódó, egymásra ható tényezők konstellációjának láncolata. A szektorközi összehasonlítás során viszont jól körvonalazható, interpretálható modellek és tényezők hatásait olvashattuk ki, amelyek specifikus jelleget öltöttek az iskolaválasztók körében, mintegy megadták az iskola-felhasználók *differentia specifica*-ját.

Az *első hipotézisünk* a tanulók szocio-ökonómiai státusára vonatkozó tézist tesztelte, ahol azt feltételeztük, hogy a nem felekezeti szektort választó tanulók magasabb családi háttérindexszel rendelkeznek. Mindezt egyrészt a korábbi pilot kutatásaink (Tódor 2017a; 2018b; 2018c), valamint a térségben végzett, témánk szempontjából relevanciával bíró empirikus kutatási eredményekre alapoztuk (vö. Vita 2017). Másrészt arra a teoretikus megállapításra (vö. Pusztai – Bacsikai 2015), miszerint az kontextusfüggő, így azt az adott országra, térségre jellemző kontextuális valóságban kell vizsgálni. Romániában a kontinentális rendszerhez hasonlóan működő klasszikus állami középiskolai (líceumi) szektorban erős szelekciós mechanizmus érvényesül, ahol a cél a magas teljesítmény elérése. Így a felekezeti szektor abból a társadalmi miliőből érkező tanulói bázist öleli fel, akiket a nem felekezeti szektor alacsonyabb iskolai teljesítményükből adódó jellemzői miatt nem tud sikerre vinni.

Az adatok tükrében azt találtuk, hogy a nem felekezeti szektort választó tanulók mind gazdasági (szubjektív és objektív mutatók), mind kulturális (iskolázottság, foglalkozási és munkahelyi státus, olvasottság, könyvek birtoklása stb.), mind társadalmi, mind területi szempontból előnyösebb helyzettel rendelkeznek felekezeti tanuló társaikkal szemben. Szektorközi bontásban tehát minden mutató szignifikáns eltérést mutatott. Itt *beigazolódott* a

hipotézisünk, miszerint a tanulók családi háttere szerint differenciálni lehet a megválasztott iskola típusát, esetünkben a felekezeti vagy a nem felekezeti szektort. Mindezt a fejezetünk végén található, bináris logisztikus regresszioelemzés, eredmények is alátámasztanak.

A *második hipotézisünk első alhipotézisében* azt vártuk el, hogy az iskola magas tanulmányi színvonala, a jó, szakképzett tanárok, az iskola szakkínálata a nem felekezeti szektor tanulóinál képviseljen prioritást, és ez *be is igazolódott*. Addig a felekezeti iskolát választó tanulóknál a jó közösség, az iskola légköre, az iskola hagyományai, szellemisége, vallásos nevelése indokok magasabb jelentését vártuk el. A változókból kialakított tanulói klaszterek alapján jól körvonalazódtak az iskolaválasztási indokok mind szektorközi, mind családi-háttér mutatóival való összevetése szerinti különbségek. Azt találtuk, hogy az elit-, és az intézményorientált tanulók körében szignifikánsan magasabb arányban a nem felekezeti szektort választókra; míg a kortárscsoport orientációját követő, valamint az érték- és közösségorientált tanulók körében szignifikánsan magasabb arányban a felekezeti szektort választókra jellemző döntésmechanismusok olvashatók ki. Az eddigi eredmények értelmében a magasabb társadalmi státusszal rendelkező családok gyermekei a magasabb (nem felekezeti) tanulmányi mutatóval rendelkező iskolát választják, és a választási indokok közül elsősorban a minőségi mutatók játsszák a fő szerepet. Ráadásul ők magasabb tanulmányi eredményességgel (objektív típusú) is rendelkeznek.

A *második hipotézisünk második alhipotézisében* azt feltételeztük, hogy a magasabb szocio-ökonómiai háttérrel rendelkező tanulók az iskolaválasztási/ döntési folyamat során a formális információforrást, míg az alacsonyabb státusszal rendelkező tanulói csoport az informális információszerzés útvonalaát követik. Az adataink szerint a tanulók elsődlegesen az informális információkra támaszkodnak, míg a felekezeti tanulók számára elsődlegesen a barátok, ismerősök, addig a nem felekezeti tanulók számára a család, rokonság képezi a fő forrást. Viszont a döntési kritériumokból létrehozott tanulói klaszterek döntési folyamat változóival történő összevetése *megerősítette a feltételezésünket*, ugyanis az elit- és az intézményorientált tanulói klaszterek szignifikánsan magasabb arányban a formális információszerzés útvonalaát követik, míg a másik két klaszter szignifikánsan magasabb arányban az informális informálódás mentén szerzik be a szükséges információkat. Az adataink alapján a magasabb társadalmi státusszal rendelkező tanulók döntési formái szignifikánsan magasabb arányban az informális útvonalat (barátok, ismerősök tanácsai; testvér jelenléte) követik, míg az alacsonyabb státusú tanulók az iskola honlapjáról informálódnak. Tehát hipotézisünk *nem nyert igazolást!*

A *harmadik hipotézisünkben* azt feltételeztük, hogy az iskolaválasztás egy konszenzusorientált családi (szülő – tanuló) döntés eredménye. Az eredményeink értelmében

a tanulók közel kétharmada (64,2%) önállóan hozza meg a döntését, majd a válaszadók szűk egyharmada szerint (28,9%) közös megegyezés alapján. Kérdéses előttünk, hogy az önállóan hozott döntés alatt pontosan mire is következtessünk? Arra-e, hogy a szülő a gyermekére bízta a döntés meghozatalát, és azzal teljes mértékben egyetért, elfogadja azt? Avagy arra, hogy a gyermeke a szülő óhaja, aspirációja ellenében, egyénileg hozza meg a döntést? Az adatok tükrében annyi bizonyos, hogy a tanulók 28,9%-a közös megegyezés alapján hozza azt meg. A kvantitatív kutatás során azt találtuk, hogy a döntés *nem disszenzusorientált*. A tanulók nagyrésze vagy önállóan – a szülő gyermekére bízott és azt elfogadó – meghozott döntés, vagy közös megegyezésen alapult, ahol mind a szülő, mind a tanuló aspirációi érvényesültek.

Mivel nem sikerült egyértelműen a felállított hipotézisünket alátámasztani/ cáfolni, így további kérdések elemzése nyomán próbáltuk a választ rá megadni. A továbbiakban a tanulói döntési kritériumokat a szülői (tanuló által percipált) szempontokkal hasonlítottuk össze, és azt találtuk, hogy az első-három legfontosabb ismerv mindkét esetben megegyezik. A szülői döntési kritériumokból is klasztereket hoztunk létre, és azt (szignifikáns eltérés) találtuk, hogy esetükben is az elitorientált (szülői) csoport érvei a nem felekezeti, míg a közösségorientált, és a családi tradíciót ápoló (szülői) csoport döntési tényezői a felekezeti szektort választják. Az adatsorokból a *közös konszenzuson alapuló döntés* motívumai olvashatóak ki.

A *negyedik hipotézisünkben* az iskolaválasztási döntési kritériumok alapján azt feltételeztük, hogy a kortárscsoport orientációját követő tanulói klaszter számára a kortárshatás erőteljesebben érvényesül, mint az elit- és intézményorientált tanulók körében. Az eredményeink értelmében a megkérdezett tanulók barátainak „nagyjából a fele” választotta a sajátjával azonos típusú iskolát. Az bizonyos, hogy a legfőbb indokot nem a barátok iskolaválasztási preferenciái képezik, viszont nem elhanyagolandó ama ténynek a megléte, hogy nagyjából a tanulók fele esetében viszont igen. A feltételezésünk nem igazolódott be, ugyanis az iskolaválasztási kritériumok szignifikáns eltérést csak az elitorientált tanulói csoport esetében találtunk, ahol a legkevésbé érvényesül a kortárscsoport-hatás. Ez megerősíti a Coleman (2010) által leírt aszimmetrikus hatás törvényét, mely szerint az alacsonyabb státusú tanulók a (kortárs) kapcsolatháló hatásra érzékenyebben reagálnak, mint a magas státusúak. Az bizonyos (szignifikáns), hogy a legnagyobb tanulói bázist magába tömörítő elitorientált klaszter számára a kortársak iskolaválasztása kevésbé játszik fontos tényezőt. Emellett a többi klaszternél, bár átlag feletti arányban jelenik meg a kortárscsoport-hatás, de nem mutat szignifikáns eltérést. Mindezek alapján a feltételezésünk csak *részben nyert igazolást*, így teljes bizonyossággal csak azt a konklúziót vonhatjuk le,

hogy más tényezők hatásai erőteljesebben fejtik ki majd a tanulók iskolaválasztásra gyakorolt hatását, mint a kortárs csoport.

Az *ötödik hipotézisünk első alhipotézisében* azt feltételeztük, hogy a tradicionális/ közösségi és a vallásos értékorientációk a felekezeti, míg a posztmodern értékorientációt valló tanulók a nem felekezeti szektort választják maguk számára. Eredményeink arról adnak számot, hogy a felekezeti iskolát választó tanulók szignifikánsan magasabb arányban a vallásos és a tradicionális/ közösségi értékrendet vallják, míg a nem felekezeti tanulók az önmegvalósítás/ önkifejezés és az újmaterális önmegvalósítás értékorientációk felé tendálnak. Ezzel *alátámasztottuk* a felállított hipotézisünket. A továbbiakban a faktorelemzés során kialakított tanulói értéktípusok klasztereit vizsgáltuk meg, és itt ugyanazokat a distinkciókat vártuk el. Azt találtuk, hogy az aktív/ cselekvő realistáknak nevezett klaszter, akik a klagesi értelemben vett értékszintézis megtestesítői, ugyanis esetükben a posztmaterális értékrend a vallásos és a tradicionális/közösségi értékekkel történő koegzisztenciája valósul meg. A felekezeti iskolát választó tanulók szignifikánsan magasabb arányban képviselik az értékek koegzisztenciáját.

Az *ötödik hipotézisünk második alhipotézisében*, a tanulók nevelési értékek percepciói kapcsán, abból a premisszából indultunk ki, hogy a szülők eltérő nevelési értékek (autonóm és konform) mentén szocializálják gyermekeiket. Mindebből azt feltételeztük, hogy az autonóm értékek szerinti nevelésben részesült tanulók, magasabb fokú szabadság, önállóság, önmegvalósítás stb., a nem felekezeti iskolát választják. A döntési konszenzus elemzése kapcsán azt találtuk, hogy a nem felekezeti szektort választó tanulók szignifikánsan magasabb arányban önállóan hozták meg döntésüket; míg a konform nevelési értékek szerinti nevelésben részesülő tanulók, magasabb fokú engedelmesség, fegyelem, tisztelet stb., a felekezeti iskolát választják.

A további elemzések során azt találtuk, hogy a felekezeti szektort választó tanulók a konform nevelési elvek mentén konstituálódó értékeket preferálják, míg a nem felekezeti iskolát választó tanulók az autonóm nevelési értékrendet. Ugyanakkor a két – tanulói és szülői – értékrendet korrelációs elemzéssel is megvizsgáltuk, ahol a legerősebb korrelációt a vallásos és a konform, a tradicionális és a konform; valamint az önmegvalósítás és az autonóm, az újmaterális önmegvalósítás és az autonóm értékrendek között találtunk. A tanulói és a szülői gyermeknevelési értékorientációk korrelációja arra engednek következtetni, hogy a szocializáció legfőbb ágense a család. A feltételezésünk *igazolást nyert*.

A *hatodik hipotézisünk első alhipotézise* a tanuló bemeneti eredményességi mutatóira vonatkozott, ahol azt feltételeztük, hogy a magasabb korábbi iskolai teljesítménnyel rendelkező tanulók inkább a magasabb presztízsű (teljesítményorientált) iskolát választják. Az

eredményeink értelmében a hipotézisünk *igazolást nyert*, ugyanis akár iskolaszintű, akár szektorközi összehasonlításban a nem felekezetis tanulók szignifikánsan magasabb bemeneti tanulmányi eredményességgel rendelkeznek. A továbbiakban azt is megvizsgáltuk, hogy mely tényezők hatásai érvényesülnek, és azt találtuk, hogy a tanuló bemeneti iskolai teljesítményére a szülők iskolai végzettsége, valamint az otthon birtokolt könyvek száma van befolyásoló hatással. Eredményeink egybecsengenek a nemzetközi és a hazai szakirodalomban fellelhető mérések és magyarázó változók hatásainak az eredményeivel.

A *hatodik hipotézisünk második alhipotézise* szerint a magasabb bemeneti eredményességi mutatók a középiskolai évek alatt még inkább szórják a már fennálló teljesítménykülönbségeket. Kutatásunkban kétféle tanulmányi eredményességi mutatót mértünk: objektív- és szubjektív típusút. Az eredményeink értelmében a középiskolai objektív (kvantitatív) típusú eredményességi mutatók szerint szignifikáns eltérés mutatkozik a két szektorhoz tartozó tanulói csoport között. A nem felekezeti szektor tanulói, akik magasabb bemeneti tanulmányi eredményességgel rendelkeztek, magasabb kvantitatív eredményességi mutatóval is rendelkeznek. A szubjektív típusú tanulmányi eredményességi mutatók tekintetében viszont a felekezeti tanulók rendelkeznek szignifikánsan magasabb indexértékkel. Ezáltal a fentiekben tárgyalt feltételezésünk csak *részen nyert megerősítést*.

Összegzéséként: A szektorközi összehasonlítás nyomán azt találtuk, hogy a *nem felekezeti szektort* választók köre magasan kvalifikált szülők gyermekei, akik magasabb szocio-kulturális háttérrel rendelkeznek, ugyanakkor oktatásökológiai szempontból előnyösebb térségből származnak. A nevesített családi háttér mutatói ugyanakkor erősen korrelálnak a tanuló hozott és aktuális (objektív típusú) iskolai tanulmányi eredményességével. Ezen mutatók következményeként a nem felekezeti szektort az elit- és intézményorientált tanulói csoport választja, akik számára a tanulmányi színvonal és a kiváló teljesítmény mutatók elsődlegessége, valamint az intézmény presztízse, helyi megítélése a mérvadó, mely tényezők az intézménnyel szemben támasztott elvárások terén teljesülnek. A procedurális racionalitás tekintetében a formális úton érkező információkat tartja lényegesebbnek, azt követi. Az önmegvalósítás/ önkifejezés valamint az újmaterális önmegvalósítás értékrendek dominanciája mentén a posztmaterialista értéktípus csoportjához tartoznak a vallásos és a tradicionális/ közösségi értékrendek leértékelésével. A tanulói értékrendek korrelálnak a szülői gyermeknevelési értékekkel, így e szektorhoz tartozó tanulók az autonóm értékdimenzió mentén szocializálódtak, ahol a klasszikusan értelmiségi nevelési értékek szintén visszaköszönek.

A *felekezeti szektort* azok a tanulók választják, akik a minta átlagához képest alacsonyabban kvalifikált szülők gyermekei, mely mutatók a család szocio-kulturális

mutatóiban is visszaköszönnék. A felekezeti iskolát a dominánsan vidékről érkező tanulók választják. Alacsonyabb hozott tanulmányi teljesítménnyel érkeznek, amely az iskola pozicionálásának függvényében merőben eltérő eredményekről tanúskodik. Ugyanakkor magasabb szubjektív típusú eredményességi mutatóval rendelkeznek, hiszen mind az iskolába járás, mind a jó jegyek szerzése lényegesebb számukra. Az indokokból konstruált klaszterek értelmében az érték- és közösségorientált, valamint a kortárs csoport orientációját követő tanulói csoportot találjuk szignifikánsan magasabb arányban a felekezeti iskolákban. Az informális csatornákon terjedő információk képezik számukra a fő forrást. Az iskolával szemben támasztott elvárások, ami alapján az adott intézmény mellett döntöttek szintén teljesültek, utalhatunk itt a jó iskolai- és osztályközösség, valamint az iskola légköre, szellemisége ismérvekre.

Az iskolaválasztási ismérvekből származtatható a tradicionális/közösségi és vallásos értékpreferenciák dominanciája, az önmegvalósítás/ önkifejezés értékrend nem lebecsülésével, így a felekezeti iskolát választó tanulók az aktív/cselekvő realisták értéktípus klaszterhez tartoznak, akiknél az értékek koegzisztenciája valósul meg. A gyermeknevelési értékeknél a konform értékrendre nevelés dimenziója jelenik meg, akik számára az a közösség ahol élnek és ahová tartoznak fontos, és akire a közösség is számíthat. A merton értelemben használatos konform gyermeknevelési (percipiált) értékrend a vallásos és közösségi/tradicionális tanulói értékdimenzióval pozitívan korrelál.

Kijelenthetjük, hogy azok a tanulók választják a felekezeti szektort, akik vallásos, tradicionális értékrendet képviselő mikroközösségből származnak, ahol értéknek („presztízsnak”) számít felekezeti iskolában tanulni, gyermeket taníttatni. Értelemszerűen számukra is lényeges a (magas) iskolai teljesítmény, viszont az nem kizáró jellegű, hanem olyan ismérvekkel, értékekkel koegzisztens, mint a vallásosság, közösség, tradíció. Tehát a felekezeti iskolák „értéktöbblete” a hiátusbetöltő szerepében érhető tetten, ahol minden társadalmi rétegből érkező tanuló megszólítva érezheti magát, az is aki a „minőséget”, és az is aki a „segítséget” keresi. A felekezeti iskolákat vizsgálva az érzékelhető, hogy a vallásos értékrend ezekben a tanintézményekben nem kirekesztő jellegű, hanem a befogadást, az értékek koegzisztenciáját megvalósító miliőt teremtik meg. A felekezeti iskolák Székelyföldön, ahogyan az ország más régióiban, valamint más külföldi országban is a *kiegészítő* és nem a versengő szerepkört töltik be az adott oktatási rendszerben. Van létjogosultságuk és szerepük, kiváltképp a méltányosság elvét („első erény”) valló és alapuló Európai Unió oktatási rendszerében. Ugyanis *„a társadalmi intézményeknek az igazságosság a legfontosabb erénye, ahogy a gondolatrendszereknek az igazság”* (Rawls [1971] 1997: 21).

Nyilvántartási szám: DEENK/49/2019.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Tódor Imre
Neptun kód: HGE6E9
Doktori Iskola: Humán Tudományok Doktori Iskola

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (5)

1. **Tódor, I.:** A felekezeti és a nem felekezeti középiskolát választó tanulók jellemzőinek vizsgálata Hargita megyében.
In: A reformáció öröksége : Egyháztörténeti tanulmányok. Szerk.: Kolumbán Vilmos József, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár, 616-629, 2018, (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek ; 24.) ISBN: 9786069349885
2. **Tódor, I.:** A középiskolás tanulók iskolai eredményességvizsgálata szektorközi összehasonlításban Hargita megyében.
In: Diszciplínák találkozása : nyelvek és kultúrák érintkezése. Szerk.: Bodó Barna, Szoták Szilvia, Külgazdasági és Külügyminisztérium, Budapest, 131-153, 2018, (Határhelyzetek, ISSN 2064-3918 ; 11) ISBN: 9786155389726
3. **Tódor, I.:** A középiskola-választási döntés mechanizmusai a felekezeti intézményekben jelentkezők körében.
In: Fiatal tudomány - tudományunk fiataljai a Kárpát-medencében. Szerk.: Bodó Barna, Szoták Szilvia, Külgazdasági és Külügyminisztérium, Budapest, 417-438, 2017, (Határhelyzetek, ISSN 2064-3918 ; 9) ISBN: 9786155389610
4. **Tódor, I.:** Egy felekezeti iskola tanárai körében végzett felmérés és a nemzetközi mérések tanúságai.
In: A felekezeti oktatás új negyedszázada: Tanulmányok Pusztai Gabriella tiszteletére. Szerk.: Bacskai Katinka, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 158-176, 2017, (Oktatáskutatás a 21. században, ISSN 2559-8864 ; 3) ISBN: 9789633186442
5. **Tódor, I.:** Románia és Németország (Hessen és Sachsen-Anhalt) filozófia tantervének vizsgálata.
In: A pedagógusképzés XXI. századi perspektívái. Szerk.: Péntek Imre, Szállassy Noémi, Zsoldos Marchis Juliánna, Babes-Bolyai Tudományegyetem Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézete és a DOCEO Egyesület, Kolozsvár, 49-62, 2016. ISBN: 9789730230765

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

6. **Tódor, I.:** Középiskolások eredményessége. Pilot-kutatás Hargita megyében.

Educatio. Megjelenés alatt, 1-7, 2018. ISSN: 2100-0808.

7. **Tódor, I.:** Protestáns középiskolák Székelyföldön.

Hung. Educ. Res. J. 7 (2), 95-104, 2017. ISSN: 2062-9605.

Magyar nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (1)

8. **Tódor, I.:** A tanulók középiskola-választási döntésmechanismusai az értékváltozás elmélete alapján Hargita megyében.

PedActa. 8 (2), 17-28, 2018. ISSN: 2248-3527.

További közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (5)

9. **Tódor, I.:** Tanárképzés a Bécsi Egyetemen.

In: Kutassunk együtt! / Kósa István, Tódor Imre, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 1-10 [Megjelenés alatt], 2019.

10. **Tódor, I.:** A Z generáció a poszt-PC korszakában: Egy csíkszeredai gimnázium tanulói médiahasználatának vizsgálatáról.

In: Internet az iskolában, internet a családban. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra. Szerk.: Biró A. Zoltán, Bodó Julianna, Státus Kiadó, Csíkszereda, 64-74, 2017. ISBN: 9786066610766

11. **Tódor, I.:** Paradigma(váltás) a tanórai (média)kommunikációban.

In: Kihívások és megoldások. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra / Biró A. Zoltán, Gergely Orsolya, Státus Kiadó, Csíkszereda, 150-157, 2015. ISBN: 9786066610339

12. **Tódor, I.:** Ahol félelem és bizalmatlanság van, ott nincs minőség! Az oktatás minőségének (belső) biztosításáról.

In: Minőség és versenyképes tudás. Szerk.: Demény Piroska, Fóris-Ferenczi Rita, Babes-Bolyai Tudományegyetem Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézet, Kolozsvár, 438-444, 2014. ISBN: 9789730163414

**DEBRECENI
EGYETEM**

**DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR**

H-4002 Debrecen, Egyetem tér 1, Pf.: 400
Tel.: 52/410-443, e-mail: publikaciok@lib.unideb.hu

13. **Tódor, I.:** Egyetem - az igazság fóruma?

In: Tudás és tanulás. Szerk.: Fóris-Ferenczi Rita, Ozsváth Judit, Marchis Iuliana, Doceo
Egyesület, Kolozsvár, 290-292, 2013. ISBN: 9789730147360

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2019.03.04.

